

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ПОШУК ВИТОКІВ У ПЕРВІСНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

УДК 342.9 + 340.12

Юринець Ю.Л.,
кандидат юридичних наук,
доцент Національного
авіаційного університету

Анотація: Розглянутий вплив культури певних суспільств на формування принципів управління цими суспільствами, які знаходять втілення у принципах адміністративного права. Вивчаються етологічні, антропологічні, культурологічні чинники та закономірності

Ключові слова: адміністративне право, культура, антропологія права, ієрархічні структури, законність, первісні суспільства

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній науці адміністративного права прийнято, при всіх можливих нюансах, розрізняти дві моделі: закрита модель, що широко використовується в практиці країн, які не досягли належного рівня демократії, коли державне управління розглядається як інструмент для досягнення цілей управління, в той час як цілі управління визначаються правлячою партією чи елітою, а не інтересами суспільного блага і без врахування прав громадян, і відкрита модель, що відображає характер європейського адміністративного права в розвинених демократичних країнах, у правових державах, коли державне управління, як і раніше, значною мірою спрямоване на досягнення цілей управління, але з двома виразними рисами: перша виражена у тому, що цілі управління засновані на уявленнях про суспільне благо, визначених через ряд демократичних процедур; другий визначається тим, що досягнення цілей управління коригується певними цінностями і принципами [1]. Ідеологічно Україна прагне реалізувати відкриту модель адміністративного права [2]. Однак реально ця модель приживається з великими труднощами, особливо в прикладних сферах застосування адміністративного права. Наприклад, у роботі [3] запропоновано визначення адміністративно-правового регулювання у сфері справляння податків як цілісного комплексу адміністративно-правових засобів, мета якого – правове забезпечення наповнення, відповідно до встановлених планових показників, доходної частини бюджетів та державних цільових фондів за рахунок частини власних коштів осіб, визначених як платники податків, у порядку та у спосіб, що визначені законами про оподаткування. Отже формулюється абсолютний пріоритет інтересів держави над інтересами платників податків; питанням захисту прав платників увага практично не приділяється. Тому необхідні подальші дослідження щодо справжньої ролі адміністративного права.

Зазначені дослідження є тим більш значущими, що фактично віддзеркалюють проблеми цивілізаційного вибору України. Як зазначається у роботі [4, 72], перебуваючи у складі двох імперій (Австро-Угорщина та Росія) з полярними культурами, український народ опинився в катастрофічному становищі – його культурне ядро розщепилось також на дві субкультури: східну і західну. У книзі [5] послідовно та відверто ставиться питання про корінні відмінності правових та соціальних систем Росії та Заходу, про що красномовно

свідчать заголовки розділів: «Росія і Захід – дві цивілізації», «Російський і Західний типи суспільств», «Відмінності у системах права Росії та Заходу», «Дві цивілізації – дві картини світу» тощо. Отже, Україна повинна зробити вибір між цими цивілізаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Доктрини та норми права (правила поведінки) у певних спільнотах не виникають самі по собі, а є наслідком загальнокультурного дискурсу цього суспільства. Як зазначає проф. Ю.І. Семенов [6], культура є досвід діяльності людей, що має в кінцевому рахунку життєве значення для всієї даної конкретної їхньої спільноти у цілому. Цей соціально значущий досвід життєдіяльності людей закріплюється у словниковому фонді, граматиці і взагалі системі мови, в структурах і образах мислення, творах словесності (прислів'ях, приказках, казках, повістях, романах і т.п.), різного роду прийомах та способах дій, **нормах поведінки**, нарешті, у різного виду створених людиною матеріальних речах (знаряддах, спорудах тощо). У підручнику [7, 34–36], де виділено 10 функцій культури, лише одною з них названа нормативна (відпрацьовування і поширення відповідних норм поведінки, які суспільство диктує людині, у відповідності з якими формується спосіб життя людей, їх установки й ціннісні орієнтації, способи поведінки). У монографії [8, гл. 2] вказується, що поняття «право» є невід'ємним елементом поняття «культура»; той факт, що право є складовою частиною культури, робить некоректним їх протиставлення як наукових категорій.

Водночас, культурна діяльність супроводжує людину з моменту зародження людських спільнот. Як зазначається у підручниках [7, 10–15; 9, 10–11], еволюція природи та людини як особливого виду у природі є вихідним моментом культурної історії людства. Щоб зберегти себе як вид, людина свої життєві потреби може задовольнити лише способами, принципово відмінними від тих, за допомогою яких зберігають себе тварини. Тому первісна людина вимушена вийти за межі природи, здійснювати чисто людські дії, які склали суто культурну роботу. Якби людина не переступила меж природи, вона залишилася б без культури. Американський філософ Л. Мемфорд вважав, що культурна робота була для розвитку людини важливішою, ніж фізична праця. Важливіше, ніж обробіток землі, було створення тотемних стовпів, молитовних дощечок, ритуальних танців і пісень, виконання обрядів, тобто здійснення чисто людських дій, які формували душу людини. Як зазначає американський етнолог і культуролог Л. Уайт, у ході еволюції приматів людина з'явилася тоді, коли отримала розвиток і зна-

йшла собі вираз її здатність до символізації, звідки і впливає здатність продукувати культуру [10, 51].

Отже, у даному дослідженні автор спирається на базові положення про те, що витoki права слід шукати у загальнокультурній діяльності людей та їх спільнот, а витoki культури – у житті та діяльності первісної людини. Аналізу витоків культури на матеріалі досліджень первісних суспільств присвячені такі, що стали класикою, роботи Л. Уайта [10], З. Фрейда [11], Е. Тейлора [12], а також сучасні підручники з культурології [7, 9, 13 та ін.]. Загальні питання взаємозв'язку права і культури розглянуті у монографії [8]. Однак питання про те, яким чином розвиток культури впливає на формування принципів права, зокрема, адміністративного права як віддзеркалення засад та принципів державного управління, у науці не вивчалось.

Отже, **метою даної статті** є дослідження впливу чинників культури на формування принципів адміністративного права і державного управління в історичному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Викладений вище дуалізм адміністративного права та державного управління (відкрита модель – закрита модель; первісність прав та інтересів громадян – первісність інтересів держави) пронизує усі суспільно-правові доктрини. Як зазначає О.Ф. Скакун [14, 143], вся величезна кількість теорій і поглядів, що існували в історії політико-правової думки і стосуються співвідношення «держава-особа», можна звести до двох підходів: а) індивідуалістичний, особистий, гуманістичний (природно-правовий підхід), який означає «держава для людини»; б) державний, статичний (юридико-позитивістський), який означає «людина для держави». Перший підхід означає, що права належать людині від природи. Вона має їх незалежно від держави. Ці права є невід'ємними. Завдання держави і суспільства полягає в тому, щоб додержуватися цих прав, не допускати їх порушення; створювати умови для їхньої реалізації. Другий підхід означає, що свої права людина одержує від суспільства і держави, природа цих прав патерналістична; права особи змінюються **залежно від державної доцільності і можливості**.

У підручнику [15, 69–73] проф. О.А. Івін вказує, що людська історія у відомі нам п'ять або шість тисяч років рухається між двома крайніми полюсами. На одному полюсі – суспільства, які можна назвати колективістичними (закритими), на іншому – індивідуалістичні суспільства (відкриті). Перші максимально заперечують автономію індивіда, другі – допускають в широких межах незалежність індивіда. Прикладом

античного індивідуалістичного суспільства може слугувати Древня Греція, насамперед, афінська демократія. Практичний древній колективізм добре ілюструє стародавнє єгипетське суспільство. Двома варіантами сучасного практичного колективізму є нацистська німецька держава і комуністична радянська держава, які до дрібниць схожі одна на одну. Є безсумнівна подібність, наприклад, між середньовічним феодалним колективістичним суспільством і сучасними формами соціального устрою суспільств, подібних комунізму або нацизму. Не випадково суспільний лад комуністичної Росії іноді називали «феодалним соціалізмом». Настільки ж очевидна схожість між індивідуалістичним суспільством Стародавньої Греції і сучасним західним індивідуалістичним суспільством. Навіть враховуючи своєрідність будь-якого з проміжних суспільств, його не може бути успішно проаналізовано без урахування того, до якого з двох можливих полюсів воно тяжіє.

У статті [16], зокрема, зазначається, що осмислення та обговорення проблем права, прав людини та їх засад в історії європейського суспільства має очевидну тенденцію зміщуватись від домінанти суспільства і держави на *домінування права індивіда*, а також від наголошування на пріоритеті соціальних властивостей людини до узасаднення права на тому, ЩО постає природним її началом. У роботі [17] зазначається, що історично підхід до досліджень «громадянського суспільства» (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк) проглядається як вивільнення індивідуального інтересу (зокрема, приватної власності, комерційної діяльності, віросповідання, повсякденне життя тощо) з-під політичної опіки (з боку держави).

На противагу цьому, С.Г. Кара-Мурза [5] відверто визнає, що держава і право у Росії не є такими, що будуються на принципах, притаманних сучасній державі «західного» типу та громадянського суспільства. За своїм типом, стверджує С.Г. Кара-Мурза [5, 38], російська держава і в часи Російської імперії, і в радянський період виразно відносилася до категорії держав традиційного суспільства, тобто була державою «незахідного» типу. Тим самим фактично визнається повна наступність радянської держави Російській імперії. У цьому сенсі вельми показовими є спогади відомого радянського кінорежисера Е. Рязанова, який згадував [18], як під час роботи над кінофільмом «Про бідного гусара замовте слово» керівники радянського телебачення обурювалися тим, що у фільмі очорняється «третє відділення» – зловісна таємна канцелярія Бенкендорфа. Захищаючи її «честь», ці керівники вільно чи невільно проводили паралелі з тодішнім радянським КДБ.

При цьому С.Г. Кара-Мурза також визнає [5, 38], що у так званих державах «традиційного» типу відносини влади і підданих ієрархічні, такі держави обґрунтовують свою владу зверху, через релігію чи ідеологію. Ліберальна ж держава сучасного громадянського суспільства дістає свою легітимність знизу, голосами громадян. Тут доречно зазначити, що саме сильний ідеологічний вплив на населення був одним з підґрунтям фашистських держав [19, 20].

Будучи породженням традиційного суспільства, далі зазначає С.Г. Кара-Мурза [5], російська держава виробила відповідну такому суспільству систему права. *У багатьох відносинах воно принципово відмінно від права громадянського суспільства*. Люди, які мислять в поняттях євроцентризму, не розуміють традиційного права, воно їм здається безправ'ям. Натомість слова «правова держава» житель Росії сприймає зовсім не так, як на Заході. Там мається на увазі саме ліберальна держава, котра надає *безумовний пріоритет правам індивіда*. А у повсякденній свідомості Росії вважається, що правова держава – це та, яка суворо дотримується встановлених і відомих усім норм і всіх змушує їх дотримуватися [5, 80]. Тут дуже доречно згадати, що, як повідомляється і одночасно правильно заперечується у підручнику [21], ідеологи фашизму оголошували фашистську Німеччину «правовою» державою саме у зв'язку із тим, що там був встановлений режим суворого і чіткого виконання вимог закону, навіть самого божевільного.

Таким чином, наявність двох протилежних державно-правових моделей є об'єктивною реальністю, яка, очевидно, об'єктивно склалася внаслідок еволюційного розвитку живих спільнот. Як зазначає проф. Ю.І. Семенов, коли ставиться завдання створення схеми еволюції того чи іншого явища, особливої важливості набуває питання про початковий, вихідний її момент. Без правильної відповіді на це питання неможливе створення схеми розвитку, що претендувала б на відповідність із дійсністю [22, 16].

Необхідність звернення до витоків того чи іншого явища полягає, перш за все, у тому, що у момент зародження відповідного явища воно проявляється з найменшим нашаруванням інших чинників, тобто з найменшим викривленням сутності досліджуваного явища. Водночас, як правильно зазначає той же проф. Ю.І. Семенов, якщо людина і суспільство виникли, то правомірним є питання про те, звідки вони йдуть своїм корінням. Очевидно, що виток людини і суспільства потрібно шукати у тваринному світі. При цьому базовими у даному сенсі вчений називає дослідження та висновки етології [23].

Матеріали етологічних досліджень, які дозволяють встановити зв'язок суспільної поведінки людських спільнот з генетичним багажем людини як живої істоти, містяться у роботах зарубіжних вчених Нобелівських лауреатів К. Лоренца [24 та ін.], Н. Тинбергена [25], інших вчених, а також у деяких російськомовних виданнях [26–30]. В україномовній літературі спроба послідовно застосувати досягнення етології та антропології для аналізу державно-правових явищ здійснена у роботах Л.М. Белкіна [31–33]. Зазначені дослідження ґрунтуються на тому, що, як писав П.О. Кропоткін, «суспільство не було створено людиною; воно передувало людині» [34, 35]. Однак, якщо живі істоти, включаючи людей, тяжіють до спільного існування, то повинні виникати форми взаємодії (консолідації) для такого існування, – адже «структура соціальної системи не зводиться до простої сукупності її елементів або частин, а являє собою специфічну взаємодію між ними» [35].

Серед провідних типів консолідації етологи виділяють вертикальну консолідацію (ВК) та горизонтальну консолідацію (ГК) [36]. Інші типи консолідації, наприклад, конформізму (КК) можуть носити допоміжний характер [31].

Вертикальна (ієрархічна) консолідація – найбільш розповсюджений – у часі, в просторі і у біосфері – вид консолідації груп [36]. Як правило, ієрархія є структурно важливим компонентом життєдіяльності будь-якої організації [29]. Навіть горизонтальна соціальна організація не означає повної відсутності ієрархічних відносин [37]. Їх мета – встановлення внутрішнього порядку для забезпечення нормального функціонування системи. Однак у ієрархічних відносин є зворотна сторона. Ці відносини є асиметричними – в силу цього принципу одні керують і домінують, інші підкоряються вказівкам і виконують їх. Консолідованість у таких структурах досягається підпорядкуванням більшої частини групи одній особині або вузькій її групі. Під підпорядкуванням розуміється істотне, аж до повного, обмеження свободи рішень і вчинків основної частини групи; поведінка групи стає детермінованою волею осіб (особин), які її очолюють і свобода дій яких стає практично безмежною (домінування).

Вертикальна структура групи, у її чистому (тобто без значимого домішку ГК) вигляді, передбачає повне, беззастережне і самовіддане підпорядкування нижніх ярусів ієрархії вищим. Підпорядкування означає не тільки повну свободу верхів в маніпулюванні низами, а й повну відсутність можливостей зворотного впливу. Індивіду, що знаходиться на самому верху ієрархії, дозволено вимагати від нижчестоящих будь-яку на-

пружену, ризиковану і витончену діяльність на благо його персони, і ніяк не брати участь у цій діяльності особисто. Крім, звичайно, діяльності з підтримання свого ієрархічного статус-кво [36].

Важливо підкреслити, що встановлення відносин домінування-підпорядкування здійснюється не лише за рахунок зусиль майбутнього домінанта, а й за рахунок «згоди» (конформізму) майбутніх підлеглих. Виникає ситуація позитивного зворотного зв'язку: незначна перевага у силі тягне лояльність якоїсь частини групи, яка консолідує свої зусилля, підтримуючи переможця, чим багаторазово збільшує його, переможця, силові можливості. Зрештою, домінант виявляється практично всесильним (в межах групи, звичайно), що відкриває йому можливість безмежної її експлуатації – навіть, можливо, на шкоду групі як цілому. Тим не менш, навіть самий пригноблений член групи небезпідставно вважає продовження політики лояльності і покірності більш вигідною стратегією, ніж вираження невдоволення: вона дає перевагу (непідсилення тиску) практично гарантовано, тут і зараз. Вираз же невдоволення вкрай небезпечний різким посиленням репресій і навіть загрозою життю. «*И будет вечно жить тиран, покуда есть рабы...*» (Хосе Рисаль, цит. за [36]).

Аналіз властивостей ВК-груп дозволяє вважати, що вертикальна (ієрархічна) консолідація є прообразом і моделлю необмеженої влади – аж до авторитаризму та тоталітаризму [31, 32]. Тут варто пригадати визнання С.Г. Кара-Мурзи, що у так званих державах «традиційного» типу відносини влади і підданих ієрархічні. З цього приводу, наприклад, А.В. Вязовський [28] пише: «Сильна особиста влада (диктатура), концентрація владних повноважень у руках вузької групи осіб, близьких до диктатора, – всі ці явища належать до інстинкту створення ієрархій. У всіх соціальних тварин, які живуть у групі (стаді, зграї і т.п.), існує вроджена потреба організуватися у піраміду, де існують лідери (домінанти) і особини, що підкоряються домінантам (субдомінанти). За створення і правильне функціонування подібної піраміди відповідальний інстинкт домінування-підпорядкування». В.Р. Дольник [27, 232] зазначає: «У історика і етолога протилежне сприйняття потужних авторитарних і тоталітарних держав минулого і сьогодення. Для історика ці багатоступінчасті ієрархічні структури – це досягнення розуму, блискучої організації, геніальних царів і полководців. Вони підносяться над організацією інших племен і народів, як єгипетські піраміди над барханами піску. Для етолога – це примітивні самостворювані структури, які просто розрослися до гігантських розмірів. Їх побудували не генії, а «пахани». Самозбірні геометрично досконалих

структур бувають і в неживій природі. Кожен міг спостерігати, як у насиченому розчині самозбираються красиві кристали. Хто не милувався химерною формою сніжинок, що утворюються з парів води в повітрі? У воді є кілька варіантів (програм) самозбірки, і в залежності від зовнішніх умов утворюються різні сніжинки. В силу інстинктивних програм люди самозбираються в ієрархічні піраміди, це майже так само неминуче, як утворення кристалів. Якщо буде задіяний весь ряд ієрархічних програм, люди можуть утворити величезну за масштабами, але примітивну по влаштуванню структуру супідрядності – авторитарну імперію. Ця структура зовсім не обов'язково найвигідніша для кожної людини і всіх разом чи найбільш ефективна і правильна з того, що люди могли б створити. Це всього лише найпростіше. З етологічної точки зору, утворити автократичну державу – це не піднятися на вершину, що вимагає вірно спрямованих зусиль, а скотитися у воронку, для чого можна або взагалі зусиль не застосовувати, або застосовувати їх невірно». Крім того, створення чисто вертикальних ієрархічних структур вимагає мінімуму витрат енергії та мінімуму інтелектуальності, що у кінцевому підсумку співпадає, оскільки інтелектуальна діяльність – самий ресурсомісткий вид діяльності [31]. Тому створення вертикальних ієрархічних структур може бути вигідно у короткостроковій перспективі, хоча буде невігідним у довгостроковому аспекті.

Простота створення вертикальних структур призводить до того, що, як зазначає проф. О.А. Івін [15, 74], більша частина людської історії – історія колективістських суспільств. Так були влаштовані суспільства у Стародавньому Єгипті, у Древньому Китаї, шумерська, індська, хетська, арабська, андская, майянська та інші цивілізації. Колективістськими за своєю природою були західноєвропейське феодальне суспільство і російське суспільство майже до кінця ХХ ст. У ряді європейських країн індивідуалістичні суспільства в ХХ ст. були замінені колективістськими на досить тривалий період. Історія людства – це головним чином історія колективістських суспільств.

Певною альтернативою ВК-відносинам слугують горизонтальні відносини (горизонтальна консолідація – ГК). Ці відносини складаються безпосередньо між особинами приблизно однакового рівня у ієрархії, за межами відносин домінування-підпорядкування. Так, О.В. Олескін [38] звертає увагу на феномен, характерний для приматів: особини можуть формувати коаліції, завдяки яким при певних умовах, хоча кожна з особин поодиноці слабкіше домінанта, **разом вони можуть обмежити його владу і навіть повалити**. З іншого боку, «свавілля» домінантів не завжди «заохочується» природним відбором. Так,

неодноразові жорсткі обмеження у доступу до їжі чи до самки можуть призвести до загибелі або розпаду групи. У такому випадку домінант буде автоматично «покараний»; його гени, що сприяють такій поведінці, можуть бути видалені з генофонду популяції. Одночасно з більшою вірогідністю можна говорити про усунення з генофонду популяції генів рядових членів групи, які допустили таку поведінку домінанта – адже їх більше. Взамін з не меншою вірогідністю повинні переважати гени довгострокової поведінки, тобто фактично – високих ментальних здібностей [36].

Таким чином, природний відбір у довгостроковій перспективі «заохочує» встановлення горизонтальних зв'язків, що, у свою чергу, тісно пов'язане з інтелектуалізацією діяльності членів спільнот. Так, на відміну від вертикальних структур, де, як правило, є невелика кількість контактів (достатньо знати того, хто домінує над даною особиною, та того, над ким безпосередньо домінує ця особина), у горизонтальних відносинах кількість контактів значно зростає, оскільки кожний член групи потенційно може контактувати з кожним. Дану проблему еволюція «вирішила» за рахунок збільшення розміру мозку у людини [39]. Головний мозок Номо надзвичайно збільшився протягом відносно короткого проміжку еволюційного часу. Три мільйони років тому обсяг черепа дорослого австралопітека становив 400–500 куб. см, що можна порівняти з обсягом черепа шимпанзе і горили. Два мільйони років опісля його передбачуваний нащадок людина прямоходяча (*Homo erectus*) мав мозок з об'ємом вже близько 1000 куб. см. Протягом наступного мільйона років відбулося його збільшення до 1400–1700 куб. см у неандертальця і 900–2000 куб. см у сучасної людини розумної. Зростання інтелекту, який супроводжував це збільшення, було дуже великим [39]. Отже, розвиток інтелекту створює умови для інтенсифікації культурної діяльності, а вона, у свою чергу, сприяє подальшому інтелектуальному розвитку людини. У межах цього процесу укріплюються відносини горизонтальної консолідації, що призводить до обмеження первісної влади вождів. Як зазначає проф. Д.Л. Бродяньський [40, 85], **у процесі розвитку первісних суспільств демократія поступово змінює владу стародавніх вождів**.

Отже, абсолютизація ієрархічних структур – це модель авторитарного керівництва і закритої системи адміністративного права. Підсилення горизонтальних відносин – це реалізація відкритих моделей управління і, відповідно, відкритих моделей адміністративного права. Відкриті (індивідуалістичні) суспільства існували в античних Греції та Римі, а потім утвердилися в Західній Європі починаючи з XVII ст.

Як зазначалося вище, у ряді європейських країн індивідуалістичні суспільства у XX ст. були замінені колективістськими на досить тривалий період [15, 74].

Варто зазначити, що в умовах послаблення ієрархічного (командного) тиску повинні були з'явитися інші координатори людської поведінки. Як зазначає Л. Уайт [10, 58], фактично в кожній культурі існують інститути або звичаї, найперше, якщо не єдине, завдання яких – об'єднувати усіх членів громади або десятків її членів.

У роботі [41, 8–9] звертається увага на те, що ритуали, обряди, міфи є одними з найважливіших явищ первісної культури. У підручнику [13, 109] зазначається, що *координатором людської поведінки* відповідно до настанов суспільного цілого виступав ритуал. Його головною метою було збереження космічного порядку і відновлення порушеної рівноваги. Сила ритуалу полягала в його конкретності й чуттєвості, можливості виразити найскладніші смисли людської життєдіяльності мовою звуків, жестів, рухів, зображень. Вплив ритуалу пов'язувався з його спрямуванням на відтворення природних циклів і пов'язуванням циклів людського буття з універсально-космічними циклами.

У згаданій роботі [41, 8–9] також вказується, що саме культурні традиції, виражені в обрядах, слугували і витокami права. Витоки соціального регулювання культури можна знайти у соціальних нормах первісної суспільства, що виникли спочатку у вигляді ритуалів і обрядів, пізніше – міфів, моральних встановлень і звичаїв. Обряди – дії або комплекс вчинків людини, що стають правилами поведінки, а ритуали – це обрядові церемонії, що відбуваються в урочистій обстановці. Завдяки міфам упорядковувався внутрішній зміст поведінки людини: створювалися божества для преклоніння (боги, герої, предки), котрі наділялися ідеалізованими вчинками як зразками для поведінки. А за допомогою обрядів і ритуалів влаштовувалася зовнішня форма поведінки.

У підручнику [7, 13] зазначається, що суспільне життя народжувалося у процесі спілкування індивідумів і завжди зводилося до того, щоб загальними зусиллями визначити, як здійснити ту чи іншу діяльність. Відповісти на це питання індивід мав сам, бо природа з приводу цього нічого не підказала. Отже, суспільна потреба в праці та індивідуальна потреба в спілкуванні зумовили початок культурної історії людства й органічно поєднують людських індивідумів у суспільне ціле. Саме у цьому полягає філософський сенс культури. Потреба в праці та спілкуванні – це потреба культурної історії людства, пов'язаної з появою повсякденного завдання, спричиненого необхідніс-

тю й можливістю самому обирати свій спосіб життя, створювати самого себе і власний світ культури – державу, мораль, право, науку, мистецтво; створювати уявлення про добро й справедливість, совість і честь, які народжуються лише в процесі спілкування.

Крім того, підручник [7, 123] знову повертає нас до значення ритуалів у первісних суспільствах і зазначає, що вони були невербальними «текстами» культури людини. Ритуальні дії ставали своєрідними символами, знання яких відбивало рівень оволодіння культурою і соціальну значимість особистості. Дії за взірцем визначали поведінку кожного індивіда. Особливу роль тут відігравали табу. Вони оберігали життєво важливі для існування роду правила колективного життя.

3. Фрейд [11] вказує, що багато табу спрямовані на обмеження волі вождів. Мета табу, зазначає вчений, може бути різною: з одного боку, табу призначалося для охорони важливих осіб (вождів, священиків) від можливих пошкоджень, але, з іншого боку, також і для захисту слабких – жінок, дітей і взагалі звичайних людей проти магічної сили священиків і вождів. Деякі з табу, яким підпорядковуються королі у варварів, живо нагадують запобіжні заходи проти розбійників. У Shark Point при Кар Padron у Нижній Гвінеї (Західна Африка) живе король-священик Kukululu один у лісі. Він не сміє торкатися до жінки, не сміє залишати свого будинку, ні навіть вставати зі свого стільця, в якому зобов'язаний спати сидячи. Якби він ліг, то вітер стих б і мореплавання призупинилося б. До його обов'язків належить стримувати бурі і взагалі дбати про рівномірний здоровий стан атмосфери. Чим могутніше король Loango, говорить Bastian, тим більше він повинен дотримуватися табу. І спадкоємець престолу з дитинства пов'язаний ними.

Стародавні королі Ірландії були підпорядковані цілому ряду надзвичайно дивних обмежень, від дотримання яких очікували всяких благ для країни, а від порушення яких – усяких лих. Повний список цих табу поміщений в Book of Rights, найстаріші рукописні екземпляри яких датуються 1390 і 1418 роками. Заборони надзвичайно деталізовані, стосуються різних родів діяльності у визначених місцях у визначені часи; в такому-то місті король не повинен перебувати в певні дні тижня, таку-то річку він не повинен переходити у відомий годину, на такий-то рівнині не повинен зупинятися табором повних дев'ять днів і т. п.

Тяжкість обмежень табу для королів-священиків мала у багатьох диких народів історично важливі і для наших поглядів особливо цікаві наслідки. Цей статус перестав бути чимось бажаним; той, кому він

належав, вдавався до всіляких засобів, *щоб позбутися нього*. Так, наприклад, у Combodscha, де є король вогню і король води, часто доводиться силою змушувати спадкоємців прийняти королівську гідність. На Nine або Sawage Island, кораловому острові в Тихому океані, монархія фактично прийшла до кінця, тому що ніхто не хотів погодитися взяти на себе відповідальну і небезпечну посаду. У деяких частинах Західної Африки після смерті короля складається таємна рада, щоб призначити наступника короля. Того, на кого падає вибір, хапають і примушують прийняти посаду силою.

За етнографічними джерелами, М. Салінз [42] повідомляє про складні дилеми щодо обов'язку вождів бути щедрими. Вождь намібквара (індіанців у Бразилії) повинен не просто робити все добре – він повинен намагатися робити все краще за інших, і цього очікує від нього група. Яким же чином вождь задовольняє цим вимогам? Перше і саме головне знаряддя його влади – щедрість. У більшості примітивних народів, особливо в Америці, щедрість є центральним атрибутом влади. Вона відіграє певну роль навіть у тих рудиментарних культурах, де уявлення про власність обмежується переносним набором грубо виготовлених предметів. Хоча вождь, з матеріальної точки зору, здавалося б, не знаходиться в привілейованому становищі, йому доводиться розпоряджатися надмірною кількістю їжі, знарядь, зброї і прикрас, які, будучи дріб'язковими самі по собі, все ж значні на тлі пануючої бідності. Коли індивід, сім'я або вся група чогось бажає або чогось потребує, їм необхідно звертатися до вождя. Тому, коли з'являється новий вождь, щедрість – одне з найперших якостей, від нього очікуваних. Це клавіша, на яку будуть натискати практично безперервно. Автор етнографічного опису повідомляє, що намагався винагороджувати деяких вождів за допомогу у роботі. Але проте рідко які з моїх подарунків залишалися у них більше одного-двох днів. І коли автор збирався у подальший шлях після кількох тижнів, прожитих в якійсь конкретній групі, її члени були збагачені такими придбаннями, як сокири, ножі, раковини та інші подаровані вождю предмети. Вождь ж, навпаки, залишався в загальному таким же бідним, яким був у момент мого приїзду. Його частка, яка спочатку була набагато більше середньої, виявлялася цілком у нього експропрійованою (Levi-Strauss, 1961).

Роль вождя та його сім'ї у суспільстві пілага полягає в підтримці інших. Вождь та його сім'я стають об'єднуючим чинником у селі. Саме у цьому значенні використовуються найменування «батько» для вождя і «діти» для мешканців села... Положення вождя накладає важкий тягар, незважаючи на властивий

цьому положенню «престиж». Всі люди – його діти, за яких він відповідальний. Звідси й інше визначення, що застосовується до вождя, – саліараник, що значить «той, кому дуже важко» (Henry, 1961).

У народу качин люди вищого класу отримують подарунки від тих, хто нижче них по положенню. Але вони не мають від цього ніякої тривалої економічної вигоди. Хоча індивід зі статусом приналежності до вищого класу визначений як той, хто «отримує подарунки», він весь час відчуває з боку суспільства примус віддавати більше, ніж отримує. Інакше його вважатимуть «середнім», а середня людина наражається на небезпеку втратити статус (Leach, 1954).

За повідомленнями місіонерів з корабля Дафф, які побували на Таїті, хааманімані, таїтянський верховний жрець, все, що отримував, негайно ж роздавав друзям і слугам; так що незважаючи на численні подарунки, котрі йому зробили, він нічого не придбав для себе, за винятком блискучого капелюха, пари бриджів і старого чорного пальто, по краях якого він настромив червоних пір'я. Не зроби він так, він ніколи не став би королем і навіть не втримався б у якості вождя. (Duff Missionaries, 1799).

У індіанського народу ассінібойни групи сіу у США вождь, щоб зберегти свою популярність, повинен все віддавати, і завжди він залишається найбіднішим у групі. Насамперед, вождь піклується про те, щоб розподіляти подарунки серед власних родичів і багатих людей, на яких він зможе опертися, коли виникне необхідність (Denig, 1928–1929).

У індіанського народу канза-осаге, також групи сіу (штат Оклахома, США), вожді й ті, хто претендує на просування по суспільній драбині, добувають собі популярність *безкорисливістю і бідністю*. Якого б небувалого успіху не досягали б вони у придбанні майна, – це тільки на благо їх достойних винагородити прихильників, бо вожді роздають добро з надмірним марнотратством і пишаються тим, що славляться найбіднішими людьми у громаді (Hunter 1823).

У індіанців крик (США) мати виняткове право і можливість надавати допомогу членам спільноти і роздавати милостиню нужденним – безумовно, привілей короля (Swanton, 1928; Bartram, 1958).

Посилаючись на думку Б. Малиновського, М. Салінз вказує на загальне правило: «...Володіти – означає бути великим, і... багатство є необхідний супутник суспільного рангу і атрибут особистої доблесті. Але важливий момент полягає у тому, що, разом з цим, володіти – значить давати...». Щедрість – вища культурна цінність і атрибут, необхідний для придбання прихильників у політичній та юридичного життя [42].

Отже, культурна традиція у первісних суспільствах спрямована на обмеження влади вождів і примушування їх реально служити своїм одноплемінникам.

Висновки. Відкрита (демократична) та закрита (м'яко кажучи, недостатньо демократична) моделі адміністративного права реалізуються відповідно в індивідуалістичних (відкритих) суспільствах, з пріоритетом прав громадян, та у колективістичних (закритих) суспільствах, з пріоритетом інтересів держави і максимальним обмеженням автономії індивіда. Об'єктивно таке розрізнення має підґрунтя відповідно у переважанні вертикальних чи горизонтальних способах консолідації суспільств. Серед таких сучасних суспільств, між якими належить зробити вибір

Україні – протистояння по лінії Захід (відкрите суспільство) – Росія (закрите суспільство).

У первісних суспільствах відносини вертикальної чи горизонтальної консолідації проглядаються найбільш чітко, без наступних нашарувань. Розвиток інтелектуальної діяльності первісних людей, пов'язаний із розвитком культури, призводить до підсилення горизонтальних зв'язків і обмеження влади первісних вождів. Культурна традиція у первісних суспільствах спрямована на обмеження влади вождів і примушування їх реально служити своїм одноплемінникам.

Отже, первісні моделі управління свідчать про притаманні розумній людині демократичні (відкриті) механізми управління при обмеженні влади ієрархів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галлиган Д. Административное право: история развития и основные современные концепции [Электронный ресурс] / Д. Галлиган, В. В. Полянский, Ю. Н. Стариков. – М. : Юристъ, 2002. – 410 с. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/jur/jur547.htm>
2. Авер'янов В. Академічні дослідження проблем державного управління та адміністративного права: результати і перспективи [Електронний ресурс] / В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Полюхович // Юридичний журнал. – 2004. – № 5. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=1191>
3. Марченко В. Б. Адміністративно-правове регулювання у сфері справляння податків : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. Б. Марченко. – Ірпінь, 2009. – 20 с.
4. Харитонova О. І. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції / О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов. – Вид. 2-е, доп. – Х. : Одиссей. – 2006. – 624 с. – ISBN 966-633-539-5.
5. Кара-Мурза С. Г. Россия и Запад: Парадигмы цивилизаций / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Академический Проект ; Культура, 2011. – 232 с. – (Социально-политические технологии). – ISBN 978-5-8291-1269-1 (Академический Проект); ISBN 978-5-902767-56-5 (Культура).
6. Семенов Ю. И. Личность, общество, культура [Электронный ресурс] / Ю. И. Семенов // Фило-
7. Культураология : навч. посіб. / Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. – Вид 2-ге, перероб. та доп. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 392 с.
8. Право и культура : монографія [Электронный ресурс] / В. С. Нерсисянц, Г. И. Муромцев, Г. В. Мальцев [и др.]. – Центр правовых исследований и развития законодательства. – Режим доступа: <http://www.centrlaw.ru/publikacii/page35/index.html>
9. Гуревич П. С. Культураология : учеб. пособие / П. С. Гуревич. – М. : Знание, 1996. – 288 с.
10. Уайт Л. Избранное: эволюция культуры [Электронный ресурс] / Л. Уайт ; пер. с англ. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 1064 с. – (Серия «Культурология. XX век»). – Режим доступа : <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/240430>
11. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии [Электронный ресурс] / З. Фрейд ; пер. М. В. Вульф. – М. : Фолио, 2009. – 220 с. – ISBN 978-966-03-4914-8. – Режим доступ : <http://tainoe.o-nas.info/index.php/books/80-freid13>
12. Тейлор Э. Б. Первобытная культура [Электронный ресурс] / Э.Б. Тейлор; пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Tail/index.php

13. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2007. – 353 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. – Х.: Консум, 2006. – 656 с. – ISBN 966-7124-76-2.
15. Ивин А. А. Основы социальной философии : учеб. пособие для вузов / А.А. Ивин. – М. : Высш. шк., 2005. – 440 с. – ISBN 5-06-005126-9.
16. Петрушенко В. Антропологічні характеристики людини як чинник права / В. Петрушенко // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : Статті учасників восьмого Міжнародного «круглого столу» (м. Львів, 7–8 грудня 2012 року). – Львів : Галицький друкар, 2013. – С. 378–382.
17. Банчук М. В. Ідеологія та культура діяльності правозахисних органів України в контексті становлення громадянського суспільства (політологічний аналіз) : автореф. дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / М. В. Банчук. – К., 2004. – 18 с.
18. Рязанов Э. Заэкражье [Электронный ресурс] / Э. Рязанов // Библиотека «Огонек», №45. – М. : Правда, 1990. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/ROEZIQ/RYZANOW/zaekranie.txt>
19. Токарева В. І. Вождь і маса. Соціологія наговпу від Г. Лебона до Е. Канетті : автореф. дис... канд. соціол. наук : спец. 22.00.01 «Теорія та історія соціології» / В. І. Токарева. – К., 1999. – 18 с.
20. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении. 1922–1982 [Электронный ресурс] / В. Випперман ; пер. с нем. А. И. Федорова. – Новосибирск: Сибирский хронограф. – 2000. – Режим доступа : <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=11543>
21. Иванов А. А. Теория государства и права [Электронный ресурс] / А.А. Иванов, В.П. Иванов. – М.: Юнити-Дана, 2007. – 303 с. – Режим доступа : <http://yourlib.net/content/category/21/51/60/>
22. Семенов Ю. И. Об изначальной форме первобытных социально-экономических отношений / Ю. И. Семенов // Советская этнография. – 1977. – № 2. – С. 15–28.
23. Семенов Ю. И. Введение во всемирную историю. Выпуск I. Проблема и понятийный аппарат. Возникновение человеческого общества : учебное пособие / Ю. И. Семенов. – М. : МФТИ, 1997. – 202 с. – ISBN 5-7417-007-5
24. Лоренц К. Агрессия [Электронный ресурс] / К. Лоренц ; пер. с нем Г. Ф. Швейника. – Режим доступа : <http://ethology.ru/library/?id=39>
25. Тинберген Н. Социальное поведение животных [Электронный ресурс] / Н. Тинберген ; пер. с англ. Ю. Л. Амченкова ; под ред. Аакад. РАН П. В. Симонова. – Режим доступа : <http://ethology.ru/library/?id=80>
26. Ковлер А. И. Антропология права : учебник для вузов / А. И. Ковлер. – М. : НОРМА-ИНФРА, 2002. – 480 с.
27. Дольник В. Р. Непослушное дитя биосферы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей / В. Р. Дольник. – Издание 4-е, дополненное. – СПб. : ЧеРо-на-Неве ; Петроглиф, 2004. – 352 с.
28. Вязовский А. В. Этологический подход к анализу некоторых особенностей африканских народов [Электронный ресурс] / А. В. Вязовский. – Режим доступа : <http://ethology.ru/library/?id=242>
29. Крадин Н. Н. Политическая антропология : учебник / Н. Н. Крадин. – М. : Логос, 2010. – 272 с. – ISBN 5-94010-281-6.
30. Бутовская М. Л. Универсальные принципы организации социальных систем у приматов, включая человека : дис... д-ра исторических наук : спец. 03.00.14 «Антропология» [Электронный ресурс] / М. Л. Бутовская. – М., 1994. – 468 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/universalnyeprintsipy-organizatsii-sotsialnykh-sistem-u-primatov-vklyuchaya-cheloveka>
31. Белкін Л. М. Концепти «влада» та «громадянське суспільство»: генеза виникнення та взаємодії [Електронний ресурс] / Л. М. Белкін // Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронне наукове фахове видання. – 2013. – № 3. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=558>
32. Белкін Л. М. Концепти «влада», «державна», «державне управління», «громадянське суспільство»: генеза виникнення, розвитку, взаємозв'язку та взаємодії [Електронний ресурс] / Л. М. Белкін // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 4. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=574>
33. Белкін Л. М. Дослідження феномену законності як інструменту обмеження влади: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / Л. М. Белкін // Часопис Академії адвокатури України : Електронне наукове фахове видання. – Режим доступу : <http://>

www.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaaui/index.html – 2013. – № 2 (19).

34. Кропоткин П. А. Взаимопомощь как фактор эволюции [Электронный ресурс] / П. А. Кропоткин. – М : Редакция журнала «Самообразование», 2007. – ISBN 978-5-87140-266-5. – Режим доступа : http://www.lib.mn/blog/petr_kropotkin/128673.html

35. Цырендоржиева Д. Ш. Методологические проблемы системных исследований в социальном познании : дис... докт. философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» [Электронный ресурс] / Д. Ш. Цырендоржиева. – Улан-Удэ, 2002. – 307 с. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/metodologicheskie-problemy-sistemnykh-issledovaniy-v-sotsialnom-poznaniy>

36. Протопопов А. И. Инстинкты человека (попытка описания и классификации) [вторая редакция] [Электронный ресурс] / А. И. Протопопов, А. В. Вязовский. – М., 2011. – ISBN 978-5-91441-033-6. – Режим доступа : <http://ethology.ru/library/?id=407>

37. Олескин А. В. Иерархические и сетевые структуры в социуме и в биосистемах [Электронный ресурс] / А. В. Олескин, Т. А. Кировская. – Режим доступа : <http://www.sevin.ru/fundecology/biopolitics/br05-3.html>

38. Олескин А. В. Биополитика : учебное пособие [Электронный ресурс] / А. В. Олескин. – М. : Москов-

ский государственный университет им. М.В. Ломоносова, 2001. – Режим доступа : <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/25242/>

39. Уилсон Э. О. Человек: от социобиологии к социологии [Электронный ресурс] / Э. О. Уилсон ; перевод: А. Протопопов, М. Потапов, А. Вязовский, С. Разумная. – Режим доступа : <http://1sci.ru/a/58>

40. Бродянский Д. Л. История первобытного общества : учебное пособие [Электронный ресурс] / Д. Л. Бродянский. – Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2003. – 107 с. – Режим доступа : <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/931/40931/18236/page1>

41. Вострокнутов Л. Д. Генезис і розвиток правових норм в галузі фізичної культури і здорового способу життя українського народу: від звичаєвого права до законодавства початку ХХ ст. : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Л. Д. Вострокнутов. – Х., 2003. – 20 с.

42. Салинз М. Экономика каменного века [Электронный ресурс] / М. Салинз ; пер. с англ. О. Ю. Артемовой. – М. : ОГИ, 1999. – 296 с. – Режим доступа : nashaucheba.ru/docs/2/1759/conv_1/file1.pdf

**КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ФОРМИРОВАНИЯ ПРИНЦИПОВ
АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА:
ПОИСК ИСТОКОВ
В ПЕРВОБЫТНЫХ ОБЩЕСТВАХ**

Юринец Юлия Леонидовна

Аннотация: Рассмотрено влияние культуры определенных обществ на формирование принципов управления этими обществами, которые находят воплощение в принципах административного права. Изучаются этологические, антропологические, культурологические факторы и закономерности.

Ключевые слова: административное право, культура, антропология права, иерархические структуры, законность, первобытные общества.

**CULTURAL ASPECTS OF THE
FORMATION OF THE PRINCIPLES
OF ADMINISTRATIVE LAW:
SEARCH ORIGINS IN
PRIMITIVE SOCIETIES**

Yurinets Yu.

Summary: The influence of culture on the formation of certain societies management principles these companies, which are embodied in the principles of administrative law. Ethological study, anthropological, cultural factors and patterns.

Keywords: administrative law, culture, anthropology, law, hierarchical structures, legality, primitive societies.